

Ministerstwo Sprawiedliwości

Sekretarz Stanu
Arkadiusz Myrcha

BK-VII.0520.385.2025
Warszawa, 17 października 2025 r.

Pan
Szymon Hołownia
Marszałek Sejmu
Rzeczypospolitej Polskiej

Szanowny Panie Marszałku,

uprzejmie przekazuję odpowiedź na interpelację nr **12208** Pani Posłanki Joanny Muchy i grupy posłów *w sprawie alienacji rodzicielskiej*.

Proszę o wzięcie pod uwagę, że polskie akty prawne nie posługują się pojęciem „alienacji rodzicielskiej”. Termin ten jest stosowany w publikacjach naukowych na określenie umyślnego ograniczania kontaktu dziecka z jednym z rodziców, wywołującego zerwanie więzi rodzicielskich.

W wystąpieniu z 16 września 2021 roku Grupa Ekspertów Rady Europy do spraw Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet i Przemocy Domowej (GREVIO) opublikowała pierwszy raport w sprawie realizacji przez Polskę Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencji stambulskiej). Grupa wezwała Polskę do podjęcia wszelkich środków, w tym legislacyjnych, aby zapewnić, że wszystkie właściwe podmioty, w tym pracownicy socjalni czy sędziowie, przy podejmowaniu decyzji w sprawie opieki i widzeń z dzieckiem, powstrzymują się od używania koncepcji „alienacji rodzicielskiej”.

Grupa ekspertów Rady Europy przywołała stanowisko Europejskiego Stowarzyszenia Psychoterapeutów (European Association for Psychotherapy), które w 2018 roku uznało terminy „alienacja rodzicielska” czy „syndrom alienacji rodzicielskiej” za niewłaściwe do użytku w praktyce psychoterapii i niosące duże ryzyko niedostrzeżenia bądź zbagatelizowania zjawiska przemocy domowej.

Światowa Organizacja Zdrowia 20 lutego 2020 roku również usunęła pojęcie „alienacja rodzicielska” („parental alienation”) z Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-11 (od 1 stycznia 2022 roku). Zmiana ta nastąpiła po reakcji środowisk zajmujących się prawem rodzinnym i przemocą domową. Zaopiniowały one, że ich badania i doświadczenia sądowe wskazują, że „alienacja rodzicielska – termin bez silnych naukowych podstaw – jest często wykorzystywana do odwrócenia uwagi od przemocy domowej, nadużyć i innych dowodów istotnych dla dobra dziecka.

W sprawie raportu GREVIO do Ministra Sprawiedliwości zwrócił się Rzecznik Praw Obywatelskich Pan Marcin Wiącek, który postulował upowszechnienie raportu wśród Opiniodawczych Zespołów Sądowych Specjalistów (OZSS) oraz uwzględnienie go w ramach szkoleń sędziów i prokuratorów. Raport został udostępniony OZSS.

W kontekście uwag GREVIO Rzecznik zwrócił uwagę na terminologię używaną w opiniach co do „alienacji rodzicielskiej”. Jak wskazuje GREVIO, ta terminologia niesie ze sobą duże ryzyko wtórnej wiktyimizacji kobiet, które sprzeciwiają się lub są niechętne kontaktom dzieci z powodu przemocy, jakiej doznały od ojca dziecka.

Z przedstawionych względów w Ministerstwie Sprawiedliwości pojęcie „alienacji rodzicielskiej” nie jest używane, co oczywiście nie oznacza, że nie dostrzegamy problemu celowego, świadomego izolowania dziecka od rodzica żyjącego w rozdzielaniu i od członków rodziny pochodzenia.

Ad 1 i 2

W Ministerstwie Sprawiedliwości trwają prace nad projektem ustawy nowelizującej postępowanie w sprawach o ustalenie kontaktów z dzieckiem, w sprawach

o wykonywanie kontaktów z dzieckiem i w sprawach o odebranie dziecka, w tym na podstawie Konwencji haskiej z 1980 roku.

Celem projektu jest usprawnienie rozpoznania przez sądy ww. spraw, zwiększenie efektywności wydanych orzeczeń i zapewnienie ich wykonalności. Projekt przewiduje między innymi wprowadzenie grzywny zasądzonej na rzecz Skarbu Państwa za zawinione niewykonywanie lub niewłaściwe wykonywanie obowiązków w zakresie ustalonych kontaktów z dzieckiem. Grzywna zastąpi orzekaną dziś za to przewinienie sumę pieniężną. Zgodnie z projektem sąd będzie miał obowiązek zagrożenia wymierzeniem grzywny już na etapie postępowania o ustalenie tych kontaktów lub zmianę kontaktów (a nie jak obecnie dopiero po powzięciu informacji o naruszeniu ww. obowiązków, co pozwoli skrócić czas trwania postępowania).

Ponadto projekt przewiduje, w przypadku, gdy zobowiązany sprowadzony do sądu nie złoży oświadczenia o miejscu pobytu osoby, która ma być odebrana (dziecka) lub odmówi odpowiedzi na zadane mu pytanie, zastosowanie aresztu nieprzekraczającego miesiąca.

Rozważana jest także kryminalizacja uporczywego uchylania się od niewykonywania lub niewłaściwego wykonywania obowiązków z zakresie ustalonych kontaktów z dzieckiem oraz penalizacja niewykonania obowiązku wydania dziecka.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Rodzinnego opracowała założenia dotyczące zmiany przepisów wykonawczych w sprawach rodzinnych i opiekuńczych, zgodnie z którymi w przypadku utrudniania realizowania kontaktów z dzieckiem orzeczonych wyrokiem sądowy lub ugodą zawartą przed mediatorem takie działanie może zostać uznane za przestępstwo. Ze stanowiskiem Komisji można zapoznać się na stronie

<https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/stanowiska-komisji-kodyfikacyjnej-prawa-rodzinnego>

W oparciu o materiał przygotowany przez Komisję Kodyfikacyjną prawa Rodzinnego, eksperci z Ministerstwa Sprawiedliwości wspólnie z członkami Zespołu problemowego ds. zmian przepisów wykonawczych, powołanego w ramach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Rodzinnego pracują nad projektem ustawy kompleksowo normującej postępowanie wykonawcze w sprawach rodzinnych i opiekuńczych.

Ad 3

Sędziowie są obowiązani stale podnosić kwalifikacje zawodowe, a także uczestniczyć, w miarę możliwości corocznie, w szkoleniu i doskonaleniu zawodowym organizowanym przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury lub innych formach doskonalenia zawodowego, w celu uzupełnienia specjalistycznej wiedzy i umiejętności zawodowych¹. Analogiczny obowiązek został określony wobec kuratorów sądowych².

Kształcenie i doskonalenie kadr sądów powszechnych i prokuratury jest zadaniem Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, która jest jednostką nadzorowaną przez Ministra Sprawiedliwości.

Adresatami szkoleń ustawicznych prowadzonych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury są sędziowie, asesory sądowi, prokuratorzy i asesory prokuratury, a także referendarze sądowi, asystenci sędziów, asystenci prokuratorów, kuratorzy zawodowi oraz urzędnicy sądów i prokuratury³.

Szkolenia organizowane przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury nie są adresowane do biegłych psychologów.

W Prawie o ustroju sądów powszechnych nie określono wprost obowiązku udziału sędziów w szkoleniach dotyczących problematyki celowego, świadomego izolowania dziecka od rodzica żyjącego w rozdzielaniu. Ustawa przewiduje natomiast obowiązek, aby

---

¹ art. 82a § 1 i 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.)

² art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. z 2023 r. poz. 1095)

³ Dz. U. z 2022 r. poz. 217 ze zm.

sędziowie orzekający w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich uczestniczyli, co 4 lata, w szkoleniu i doskonaleniu zawodowym, w wymiarze co najmniej 10 godzin, organizowanym przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury lub jednostkę podległą Ministrowi Sprawiedliwości albo przez niego nadzorowaną, w celu uzupełnienia specjalistycznej wiedzy i umiejętności zawodowych z zakresu prowadzenia czynności z osobami, które nie ukończyły 18 lat, rozpoznawania symptomów krzywdzenia dziecka i zabezpieczenia interesu dziecka w sytuacji sporu między rodzicami albo opiekunami (art. 82a § 3b).

Zatem sytuacja dziecka w konflikcie związanym z rozstaniem rodziców oraz przyczyny trudności w realizacji kontaktów i sposobów rozwiązywania tych trudnych sytuacji stanowi już tematykę szkoleń, w których sędziowie rodzinni zobligowani są uczestniczyć.

Mając to na uwadze przedstawiam szczegółowe informacje co do zakresu szkoleń zorganizowanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w ramach szkolenia ustawicznego w latach 2023-2025, a obejmujących tematykę, której dotyczy interpelacja.

Wymaga odnotowania, że adresatami tych szkoleń byli głównie sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także zawodowi kuratorzy rodzinni, prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego i cywilnego.

Rok 2023

1) Szkolenie pt. *„Konwencja haska z dnia 25 października 1980 r. dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, ze szczególnym uwzględnieniem zmiany w polskiej regulacji prawnej od 27 sierpnia 2018 roku - problemy praktyczne”*

Termin: 11.05.2023 – online

Zagadnienia szczegółowe, które były poruszane podczas szkolenia to m.in.: czynności wstępne, wymogi formalne wniosku, badanie właściwości miejscowej i rzeczowej sądu,

postępowanie dowodowe przed sądem, postępowanie w sprawie nakazania powrotu dziecka, wykonanie orzeczenia nakazującego powrót lub oddalającego wniosek.

Adresatami szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich, asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, prokuratorzy i asesory powszechnych jednostek prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego.

W szkoleniu wzięły udział 82 osoby, w tym 29 sędziów, 1 referendarz sądowy, 37 asystentów sędziego, 10 prokuratorów, 4 asesorów prokuratury, 1 asystent prokuratora.

2) Szkolenie pt. „*Egzekucja orzeczenia ustalającego kontakty z małoletnim*”

Termin: 23.03.2023 – online

Zagadnienia szczegółowe, które były poruszane podczas szkolenia to m.in.: warunki wykonywania orzeczeń w sprawach o kontakty, zagrożenie nakazaniem zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej, nakazanie przez sąd zapłaty określonej sumy pieniężnej, określenie kwoty zagrożenia nakazaniem zapłaty, skuteczność i wykonalność orzeczeń, prawomocność orzeczeń, wydawanie klauzuli wykonalności, zaskarżalność postanowień, pojęcie „dobra dziecka”, czy dziecko może odmówić kontaktu z rodzicami, wykonywanie kontaktów w praktyce orzeczniczej.

Adresatami szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich, asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, prokuratorzy i asesory powszechnych jednostek prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego.

W szkoleniu wzięło udział 137 osób, w tym 79 sędziów, 55 asystentów sędziego, 2 prokuratorów, 1 inna osoba.

3) Szkolenie pt. „*Orzeczenia o kontaktach z małoletnim z udziałem kuratora sądowego*”

Termin: 17.04.2023 – online

Zagadnienia szczegółowe, które były poruszane podczas szkolenia to m.in.: wykonywanie przez kuratora sądowego orzeczenia o kontakcie osoby uprawnionej z dzieckiem przy jego udziale, najczęściej spotykane trudności w realizacji tego orzeczenia oraz sposoby radzenia sobie z nimi, kontakty jako prawo i obowiązek rodzica i dziecka, formy kontaktu, przesłanki i rodzaje ograniczenia kontaktów z dzieckiem, w tym kontakt w obecności kuratora sądowego, wymogi formalne i racjonalne orzeczenia o ustaleniu kontaktów.

Adresatami szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich, zawodowi kuratorzy rodzinni oraz prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego.

W szkoleniu wzięło udział 91 osób, w tym 43 sędziów, 48 kuratorów zawodowych.

4) Szkolenie pt. „Przymusowe odebranie osoby z udziałem kuratora”

Termin: 12.04.2023 – online

Zagadnienia szczegółowe, które były poruszane podczas szkolenia to m.in.: etapy postępowania sądowego w sprawie o wydanie dziecka, czynności kuratora sądowego związane z wykonaniem orzeczenia sądu o przymusowym odebraniu dziecka, wezwanie przez kuratora sądowego do pomocy w wykonaniu czynności przymusowego odebrania przedstawicieli innych podmiotów np. psycholog, lekarz, policjant, asystent rodziny, zadania i uprawnienia Policji przy wykonywaniu przez kuratora czynności przymusowego odebrania dziecka, w tym wykonanie przez Policję czynności przeszukania pomieszczeń, reakcja kuratora na trudności w wykonaniu czynności, współpraca kuratora z sądem opiekuńczym i prokuratorem, przesłanki do odstąpienia od wykonania czynności przymusowego odebrania dziecka.

Adresatami szkolenia byli zawodowi kuratorzy rodzinni, sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich, prokuratorzy i asesory powszechnych jednostek prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego.

W szkoleniu wzięty udział 164 osoby, w tym 46 sędziów, 7 asystentów sędziego, 6 prokuratorów, 1 asesor prokuratury, 2 urzędników sądowych, 92 kuratorów zawodowych, 10 innych osób.

5) Szkolenie pt. *„Sprawność postępowania opiekuńczego a sytuacja prawna i życiowa małoletniego”*

Termin: 15.05.2023 – online

Zagadnienia szczegółowe, które były poruszane podczas szkolenia to m.in.: potrzeba sprawnego procedowania we wszystkich sprawach opiekuńczych, mediacja i pozasądowe sposoby rozwiązywania sporów jako środek wspomagający lub torpedujący sprawność postępowania, sprawność postępowań w przedmiocie uregulowania i wykonywania kontaktów jako środek do przezwyciężenia dysfunkcji rodziny polegających na zachowaniach alienujących, postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, prowadzone na podstawie Konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę sporządzoną w Hadze dnia 25 października 1980 roku.

Adresatami szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich, asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, prokuratorzy i asesory powszechnych jednostek prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego.

W szkoleniu wzięło udział 109 osób, w tym 50 sędziów, 2 referendarzy sądowych, 50 asystentów sędziego, 5 prokuratorów, 1 asesor prokuratury, 1 asystent prokuratora.

6) Szkolenie pt. *„Metodyka pracy kuratora rodzinnego z dzieckiem”*

Termin: 29-31.03.2023 – szkolenie stacjonarne

Zagadnienia szczegółowe, które były poruszane podczas szkolenia to m.in.: psychologiczne aspekty wspierania dziecka w sytuacji kryzysu rodzinnego – identyfikacja własnych przekonań i schematów myślowych związanych z przedmiotowym problemem, psychologiczna interpretacja dobra dziecka jako nadrzędnej, autonomicznej wartości w każdym w postępowaniu, identyfikacja emocji i postaw rodziców wobec siebie

wzajemnie i wobec dziecka, mechanizmy obronne dorosłych, identyfikacja psychologicznego obrazu dziecka w warunkach kryzysu rodzinnego, etapy przeżywania przez dziecko rozstania rodziców, problemy związane z tzw. alienacją rodzicielską, opieką współdzieloną, problemy dotyczące możliwości współpracy między rodzicami (konflikt czy przemoc), piecza naprzemienna – argumenty za i przeciw.

Adresatami szkolenia byli zawodowi kuratorzy rodzinni. W szkoleniu wzięły udział 52 osoby, w tym 52 kuratorów zawodowych.

Rok 2024

1) Szkolenie pt. *„Problematyka sytuacji dziecka w konflikcie związanym z rozstaniem rodziców, przyczyn trudności w realizacji kontaktów i sposobów rozwiązywania tych sytuacji”*

Termin: 2 grudnia 2024 r.; on-line

Zagadnienia szczegółowe omawiane podczas tego szkolenia to m.in.: problematyka sytuacji dziecka w konflikcie związanym z rozstaniem rodziców, przyczyny trudności w realizacji kontaktów – diagnoza zjawiska: rozwój dzieci i młodzieży, norma i zaburzenia a konflikt między rodzicami; czynniki wpływające na dziecko w sytuacji rozstania rodziców. Zagadnienia dotyczące negatywnego wpływu, jaki wywiera na dzieci ekspozycja na przemoc jednego z rodziców wobec drugiego: jak rozwodzący się rodzice mogą pomóc sobie i dziecku; jakie zachowania rodziców uruchamiają zaburzenia w rozwoju dzieci; podatność na sugestię w różnym wieku, jej wpływ na odbiór sytuacji rodzinnej. Sprawdzanie historii przypadków przemocy jednego z rodziców w stosunku do drugiego: źródła informacji o występującej przemocy lub krzywdzeniu jednego rodzica małoletniego dziecka przez drugiego rodzica; rola różnych służb w sytuacji stwierdzenia przemocy lub krzywdzenia jednego rodzica małoletniego dziecka przez drugiego rodzica. Praca kuratora zawodowego w celu przeciwdziałania zachowaniom, w których, procedury i decyzje mogą zagrażać bezpieczeństwu ofiar przemocy w związkach bliskich: procedura Niebieskiej Karty i rola kuratora sądowego w jej realizacji; zadania i możliwości, jakie posiada kurator sądowy, w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa osoby doświadczającej przemocy domowej.

Adresatami tego szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, zawodowi kuratorzy rodzeni.

We wskazanym szkoleniu uczestniczyło 200 osób, w tym 26 sędziów, 19 asystentów sędziego oraz 155 kuratorów zawodowych.

2) Szkolenie pt. „*Postępowanie zabezpieczające w sprawach o rozwód i o separację*”

Termin: 28 listopada 2024 r.; on-line

Zagadnienia szczegółowe omawiane podczas tego szkolenia to m.in.: definicja postępowania zabezpieczającego; cel postępowania zabezpieczającego w sprawach o rozwód i o separację; przepisy regulujące postępowanie zabezpieczające. Rodzaje postanowień zabezpieczających: zabezpieczenie świadczeń alimentacyjnych; zabezpieczenie dotyczące pieczy nad małoletnim dzieckiem; zabezpieczenie kontaktów dziecka z rodzicami (omówienie art. 216¹ i n k.p.c.); zabezpieczenia majątkowe. Postępowanie w przedmiocie uzyskania zabezpieczenia: wnioski o udzielenie zabezpieczenia - wymogi formalne i uzasadnienie; rozpoznanie wniosku przez sąd; skutki postanowień zabezpieczających; wykonalność postanowień zabezpieczających; możliwość zmiany bądź uchylenia zabezpieczenia. Praktyczne aspekty wydawanych postanowień zabezpieczających: najczęściej wydawane postanowienia zabezpieczające; omówienie wybranego orzecznictwa; dyskusja i wnioski.

Adresatami tego szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach cywilnych i cywilnorodzinnych w sądach okręgowych w sprawach o rozwód i separację oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesorzy prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego i cywilnego.

W szkoleniu tym wzięło udział 45 osób, w tym 19 sędziów, 24 asystentów sędziego, 2 asystentów prokuratora.

3) Szkolenie pt. „*Egzekucja orzeczenia ustalającego kontakty z małoletnim*”

Termin: 13 grudnia 2024 r.; on-line

Zagadnienia szczegółowe jakie omawiano podczas tego szkolenia to m.in.: podstawy faktyczne ustalenia wysokości kary pieniężnej orzekanej na wypadek zagrożenia niewykonywania orzeczenia ustalającego kontakty z małoletnim; zasądzenie kary pieniężnej w związku z naruszeniem obowiązku wynikającego z wykonanego orzeczenia sądu w przedmiocie kontaktów; czynności biurowe w toku i po zakończeniu postępowania.

Adresatami tego szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego i cywilnego.

We wskazanym szkoleniu uczestniczyło 88 osób, w tym 47 sędziów, 34 asystentów sędziego, 2 referendarzy sądowych, 4 prokuratorów, 1 asesor prokuratury.

4) Szkolenie pt. „*Sposoby ingerencji sądu opiekuńczego w zakres władzy rodzicielskiej*”

Termin: 7 listopada 2024 r., on-line

Celem szkolenia było wskazanie możliwych decyzji sądu w przypadku zagrożenia dobra dziecka, jak i obiektywnych okoliczności skutkujących powstaniem trudności w wykonywaniu władzy rodzicielskiej.

Zagadnienia szczegółowe omawiane podczas szkolenia to m.in.: sposoby ograniczenia władzy rodzicielskiej (z uwagi na nieprawidłowości w jej wykonywaniu oraz z racji na trudności obiektywne polegające na oddzielnym zamieszkanu); zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej; formułowanie orzeczeń w zakresie powierzenia władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców z ograniczeniem władzy rodzicielskiej drugiemu do konkretnych uprawnień.

Adresatami tego szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego i cywilnego.

We wskazanym szkoleniu wzięło udział 108 osób, w tym 46 sędziów, 43 asystentów sędziego, 2 referendarzy sądowych, 1 kurator zawodowy, 16 prokuratorów.

5) Szkolenie pt. „*Orzeczenia o kontaktach z małoletnim z udziałem kuratora sądowego*”

Termin: 5 czerwca 2024 r.; on-line

Zagadnienia szczegółowe omawiane podczas tego szkolenia to m.in.: Orzeczenia o kontaktach z małoletnim z udziałem kuratora sądowego – zagadnienia wprowadzające, kontakty jako prawo i obowiązek rodzica i dziecka, formy kontaktu, przesłanki i rodzaje ograniczenia kontaktów z dzieckiem, w tym kontakt przy udziale kuratora sądowego, wymogi formalne i racjonalne orzeczenia o ustaleniu kontaktów. Przesłanki i celowość orzeczenia udziału kuratora przy kontaktach z małoletnim: powody ustanowienia kontaktów z dzieckiem przy udziale kuratora, elementy orzeczenia sądu o ustanowieniu kontaktów z dzieckiem przy udziale kuratora ułatwiające jego wykonanie. Zakres praw i obowiązków kuratora podczas realizacji kontaktów: - najczęściej spotykane trudności w realizacji orzeczenia o kontakcie osoby uprawnionej z dzieckiem; - sposoby radzenia sobie z trudnościami, które występują w czasie realizacji orzeczenia o kontakcie osoby uprawnionej z dzieckiem.

Adresatami tego szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich, a także zawodowi kuratorzy rodzinni.

W szkoleniu wzięło udział 155 osób, w tym 32 sędziów, 1 asystent sędziego, 122 kuratorów zawodowych.

6) Szkolenie pt. „*Piecza naprzemienna*”

Termin: 19 czerwca 2024 r.; on-line

Zagadnienia szczegółowe przewidziane do tego szkolenia to m.in.: Podstawy prawne i faktyczne wydania orzeczenia ustalającego pieczę naprzemienną: definicja pieczy naprzemiennej; przesłanki faktyczne i prawne orzeczenia pieczy naprzemiennej; pojęcie dobra dziecka; okoliczności wpływające na pieczę naprzemienną. Formułowanie sentencji orzeczenia: piecza naprzemienna a rozstrzygnięcie w

przedmiocie alimentów; piecza naprzemienna a rozstrzygnięcie co do kontaktów; piecza naprzemienna a rozstrzygnięcie w zakresie miejsca zamieszkania dziecka. Okoliczności niesprzyjające wydaniu orzeczenia o pieczy naprzemiennej i przemawiające za takim rozstrzygnięciem: niebezpieczeństwa dla modelu pieczy naprzemiennej – niewłaściwa motywacja rodziców; zagrożenia związane z modelem pieczy naprzemiennej po stronie dziecka; zagrożenia związane z modelem pieczy naprzemiennej po stronie rodziców; wysłuchanie dziecka; korzyści ustanowienia pieczy naprzemiennej w aspekcie prawnym i psychologicznym.

Adresatami tego szkolenia byli sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa rodzinnego i cywilnego.

W przedmiotowym szkoleniu wzięło udział 122 osoby, w tym 73 sędziów, 41 asystentów sędziowskiego, 1 referendarz sądowy, 5 prokuratorów, 2 asesorów prokuratury.

7) Szkolenie pt. *„Wykonywanie przez kuratorów rodzinnych orzeczeń dotyczących obecności kuratora sądowego przy kontaktach rodziców z dziećmi”*

Termin: 11 września 2024 r.; on-line

Zagadnienia szczegółowe omawiane podczas tego szkolenia to m.in.: Wykonanie przez kuratora sądowego czynności określonej w art. 1132§ 2 pkt. 3 k.r.o. „obecność kuratora w kontaktach dziecka z rodzicem lub osobami wskazanymi w art. 1136 k.r.o.” z uwzględnieniem ciążących na kuratorze obowiązków prawnych w sytuacji zagrożenia dobra dziecka i życia lub zdrowia osób objętych orzeczeniem sądu: rozwód jako proces w funkcjonowaniu psychospołecznym rodziny – fazy procesu; model adaptacji pary do rozwodu; przebieg konfliktów małżeńskich i ich konsekwencje dla psychospołecznego funkcjonowania dziecka; czynniki chroniące dziecko w sytuacji rozpadu rodziny; uwarunkowania współpracy rodzicielskiej; zjawisko „rodzica-stróża” i konsekwencje jego zachowań dla kontaktów drugiego rodzica z dzieckiem; regulowanie kontaktów rodzica z dzieckiem przez sąd opiekuńczy – sposoby ograniczania kontaktów, podstawy do zmiany uregulowanych kontaktów; etapy postępowania o wykonywanie kontaktów. Wymogi

formalne i racjonalne orzeczenia o ustaleniu kontaktów rodzica z dzieckiem, w tym kontaktów z udziałem kuratora sądowego, a praktyka sądowa w tym zakresie; czynności kierownika ZKSS i sądowego kuratora rodzinnego związane z wykonaniem orzeczenia o obecności kuratora w kontaktach rodzica z dzieckiem wynikające z ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Rozporządzenia MS z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych i Zarządzenia MS w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów oraz innych działań administracji sądowej: rola kuratora sądowego uczestniczącego w kontaktach rodzica z dzieckiem – bierny obserwator, strażnik czasu, gwarant bezpieczeństwa czy interwent? obowiązki prawne ciążące na kuratorze w związku z wystąpieniem w trakcie wykonywania czynności „obecność kuratora w kontaktach” bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia dziecka lub innych uczestników czynności; współpraca pomiędzy kuratorem zawodowym a sądem w zakresie wykonywania orzeczenia o kontaktach – trudności, rekomendacje, dobre praktyki. Rekomendacje odnośnie do treści orzeczeń o ustaleniu kontaktów rodzica z dzieckiem, w szczególności orzeczeń o obecności kuratora sądowego w kontaktach.

Adresatami tego szkolenia byli zawodowi kuratorzy rodzinni. W toku tego szkolenia przeszkolono 102 kuratorów zawodowych.

Rok 2025

1) Szkolenie pt. *„Postępowanie zabezpieczające w sprawach rodzinnych. Zbieg sprawy o rozwód z postępowaniem z zakresu prawa rodzinnego przed sądem rejonowym”*

Zagadnienia szczegółowe zaplanowane do tego szkolenia to m.in.: przesłanki zabezpieczenia roszczeń w sprawach z zakresu prawa rodzinnego; zasady rozpoznania wniosku o zabezpieczenie w sprawach dotyczących pieczy nad dziećmi i kontaktów z nimi (rozprawa, posiedzenie niejawne); sposoby zabezpieczenia roszczeń o charakterze alimentacyjnym, roszczeń związanych ze sprawowaniem pieczy nad dziećmi, ustaleniem miejsca pobytu i kontaktów z dziećmi; zmiana sposobu zabezpieczenia, wykonywanie orzeczeń sądu w przedmiocie udzielonego zabezpieczenia; zbieg sprawy o rozwód

z postępowaniem zabezpieczającym lub rozpoznawczym w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, prowadzonych przez sąd rejonowy.

Adresatami tego stacjonarnego szkolenia są sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami cywilnymi.

Zostały zrealizowane już dwie zaplanowane na ten rok edycje tego szkolenia:

- R4/25/1 - 17-19 marca 2025 r.- Dębe, przeszkolono w niej 59 osób, w tym 51 sędziów, 6 asystentów sędziego, 2 prokuratorów.

- R4/25/2 - 04-06 czerwca 2025 r. – Dębe, przeszkolono w niej 34 osoby, w tym 16 sędziów, 17 asystentów sędziego, 1 prokuratora.

2) Szkolenie pt. *„Czynności z udziałem osoby poniżej 18. roku życia – rozpoznawanie syndromów krzywdzenia dziecka”*

Zagadnienia szczegółowe zaplanowane do tego szkolenia to m.in.: wysłuchanie małoletniego/nieletniego, przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego; reprezentant dziecka, rozstrzyganie o istotnych sprawach dziecka, co do których brak porozumienia pomiędzy rodzicami; przemoc wobec dziecka – rodzaje (przemoc fizyczna, emocjonalna, seksualna, zaniedbywanie dziecka, bycie świadkiem przemocy przez dziecko), rozpoznawanie różnych form krzywdzenia dziecka; charakterystyka sprawców stosowania przemocy; dynamika ujawniania przez dzieci przemocy (czynniki wpływające na ujawnianie przez dzieci swoich doświadczeń); małoletni jako źródło dowodowe (funkcjonowanie dzieci i młodzieży w różnych okresach rozwojowych w aspekcie ich udziału w czynnościach procesowych); przeciwwskazania do udziału dziecka w czynnościach procesowych; podstawa powołania biegłego psychologa do udziału w czynnościach procesowych z udziałem dziecka.

Adresatami tego szkolenia są sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich.

Zostały zaplanowane dwie edycje tego stacjonarnego szkolenia:

- R6/25/1- 04-06 czerwca 2025 r.- Zakopane, przeszkolono w niej 43 osoby, w tym 37 sędziów, 1 asystenta sędziego, 1 prokuratora i 4 zawodowych kuratorów sądowych rodzinnych;
- R6/25/2 - 08-10 października 2025 r. – Poznań, szkolenie to zaplanowano z limitem 50 miejsc.

3) Szkolenie pt. *„Postępowanie w przedmiocie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką”*

Zagadnienia szczegółowe przewidziane do tego szkolenia to m.in.: krąg uczestników postępowania; dochodzenie w celu ustalenia miejsca pobytu osoby podlegającej odebraniu, przymusowe odebranie osoby przez kuratora sądowego (możliwa asysta Policji); przymusowe sprowadzenie zobowiązanego celem złożenia oświadczenia o miejscu pobytu osoby podlegającej odebraniu; postanowienie o przeszukaniu pomieszczeń i miejsc; postanowienie o odebraniu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką; przesłanki ponownego podjęcia wykonania postanowienia o odebraniu osoby; współpraca sędziego z kuratorem sądowym.

Adresatami tego szkolenia są sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesorzy prokuratury zajmujący się sprawami cywilnymi.

Zostały zaplanowane na ten rok dwie edycje tego szkolenia:

- R13/25/1 - 11 kwietnia 2025r.- online, przeszkolono w niej 111 osób, w tym 61 sędziów, 39 asystentów sędziego, 6 prokuratorów, 5 asesorów prokuratury;
- R13/25/2 – 15 września 2025r.- online, szkolenie to zaplanowano z limitem 100 miejsc.

4) Szkolenie pt. *„Kontakty z dzieckiem – aspekt prawny i praktyczny”*

Zagadnienia szczegółowe jakie zaplanowano do tego szkolenia to m.in.: postępowanie dowodowe – prawidłowość formułowania tez dowodowych w zakresie zlecenia badań i sporządzania dowodu z opinii OZSS; wysłuchanie małoletniego; sposób ustalania

kontaktów z dziećmi; przesłanki i celowość orzeczenia udziału kuratora sądowego przy kontaktach z małoletnimi; opieka naprzemienna a kontakty z dziećmi; działania przymuszające do postępowania zgodnego z treścią orzeczenia sądu, zobowiązanie do zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej, zwrot wydatków poniesionych w związku z wykonywaniem kontaktów; „zagrożenie dobra dziecka” jako przesłanka zakazania utrzymywania kontaktów z dzieckiem.

Adresatami tego szkolenia są sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesorzy prokuratury zajmujący się sprawami cywilnymi.

Zostały zaplanowane dwie edycje tego szkolenia w limitach po 100 miejsc na edycję:

- R15/25/1- 30 września 2025 r.- online,
- R15/25/2 - 28 listopada 2025 r.- online.

5) Szkolenie pt. *„Szacowanie ryzyka zagrożenia dla życia lub zdrowia dziecka oraz rozpoznawanie symptomów krzywdzenia dziecka”*

Zagadnienia szczegółowe jakie zaplanowano do tego szkolenia to m.in.: rodzina w ujęciu systemowym: specyficzne cechy rodziny przemocowej; rodzaje i formy krzywdzenia dziecka; role dzieci w rodzinach przemocowych; problemy motywacyjne związane z ujawnieniem krzywdzenia; ujawnienie krzywdzenia w warunkach kryzysów rodzinnych i problem fałszywych oskarżeń. Funkcjonowanie i potrzeby dziecka w różnych fazach rozwojowych: podstawy rozwoju poznawczego, społecznego, emocjonalnego i psychoseksualnego dziecka; rozwój w warunkach bezpiecznych i pozabezpiecznych; uwarunkowany rozwojowo kontekst i sposób ujawnienia przez dziecko krzywdzenia. Psychologiczny obraz dziecka krzywdzonego: myśli, uczucia, psychosomatyka, psychologiczne mechanizmy obronne i zachowania dziecka krzywdzonego; specyficzne i niespecyficzne objawy krzywdzenia; dynamika i czynniki modyfikujące symptomy. Ochrona dziecka przed wtórną wiktyimizacją: zasady kontaktu z dzieckiem; komunikaty wspierające i motywujące do współpracy; identyfikacja autonomii dziecka i jego specyficzne potrzeby wynikające z określonej sytuacji rodzinnej; problem wysłuchania;

możliwość udziału dziecka w procedurach karnych; zasady kontaktu z rodzicem identyfikowanym jako „opiekun niekrzywdzący”. Szacowanie ryzyka krzywdzenia dziecka: metoda; dostępne narzędzia; możliwości wykorzystania metody szacowania ryzyka i procedury zarządzania ryzykiem. Praktyczne wykorzystanie metody szacowania ryzyka krzywdzenia dziecka w czynnościach kuratora sądowego: praktyczne aspekty metody szacowania ryzyka krzywdzenia dzieci w czynnościach kuratora sądowego dotyczących przeprowadzania wywiadów środowiskowych lub prowadzenia nadzorów; analiza poziomu ryzyka krzywdzenia dziecka na przykładach (praca na kazusach i dokumentach Zespołu do spraw analizy zdarzeń, na skutek których małoletni poniósł śmierć lub doznał ciężkiego uszczerbku na zdrowiu). Zarządzanie ryzykiem krzywdzenia dziecka: planowanie działań profilaktycznych, pomocowych i interwencyjnych odnośnie do zidentyfikowanego poziomu ryzyka krzywdzenia dziecka; narzędzia prawne, metody działania i zasoby lokalne w obszarze wspierania i pomocy dziecku „w potrzebie” oraz interwencji kuratora i sądu opiekuńczego wobec „dziecka w zagrożeniu”. Narzędzia prawne, metody działania i zasoby lokalne w obszarze wspierania i pomocy dziecku „w potrzebie” oraz interwencji kuratora i sądu opiekuńczego wobec „dziecka w zagrożeniu”.

Adresatami tego szkolenia są zawodowi kuratorzy rodzinni.

Zostały zaplanowane w tym roku dwie edycje tego stacjonarnego szkolenia:

- KR1/25/1- 05-07 maja 2025 r.- Dębe, przeszkolono 42 zawodowych kuratorów rodzinnych;
- KR1/25/2 - 01-03 października 2025 r.- Poznań, szkolenie to zaplanowano z limitem 50 miejsc.

6) Szkolenie pt. *„Rozstanie rodziców, kontakty i piecza naprzemienna – perspektywa dziecka i rodziców”*

Celem tego szkolenia jest pokazanie sytuacji dziecka w momencie rozpadu jego rodziny, co w dużym stopniu wpływa na rodzaj decyzji w postępowaniu opiekuńczym. Podczas szkolenia możliwa będzie dyskusja pomiędzy sędziami i kuratorami sądowymi o problemach praktycznych związanych z uregulowaniem i wykonywaniem kontaktów z dzieckiem. Zagadnienia szczegółowe przewidziane do tego szkolenia to m.in.: rozstanie

rodziców – przeżycia dzieci i konsekwencje dla ich funkcjonowania, trudne zachowania dzieci; wspólne rodzicielstwo i opieka naprzemienna a potrzeby dziecka, piecza naprzemienna; sposób uregulowania kontaktów rodzica z dzieckiem (okoliczności uzasadniające obecność kuratora sądowego w kontaktach); wykonywanie orzeczeń o obecności kuratora przy kontaktach (obowiązki kuratora w przypadku bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia dziecka); współpraca pomiędzy kuratorem a sądem przy wykonywaniu orzeczenia o kontaktach; rekomendacje odnośnie treści orzeczeń o ustaleniu kontaktów rodzica z dzieckiem.

Adresatami tego szkolenia są zawodowi kuratorzy rodzinni oraz sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich.

Zaplanowane zostały w bieżącym roku dwie edycje tego stacjonarnego szkolenia:

- KR4/25/1 - 09-11 kwietnia 2025 r.- Dębe, przeszkolono w niej 57 osób, w tym 16 sędziów, 41 zawodowych kuratorów sądowych rodzinnych;

- KR4/25/2 - 08-10 października 2025 r.- Zakopane, szkolenie to zaplanowano z limitem 50 miejsc.

7) Szkolenie pt. „Czynności kuratora w procedurze odebrania osoby”

Zagadnienia szczegółowe przewidziane do tego szkolenia to m.in.: czynności kierownika zespołu, kuratora wykonującego orzeczenie; trudności w wykonaniu orzeczenia – ukrycie osoby podlegającej odebraniu, nieadekwatne zachowania osoby zobowiązanej do realizacji postanowienia; ocena ryzyka zagrożenia dobra dziecka w trakcie wykonywania czynności; przesłanki odstąpienia od wykonania czynności odebrania dziecka; wniosek o przymusowe doprowadzenie zobowiązanego nieujawniającego miejsca pobytu osoby, której dotyczy postępowanie o odebranie, wniosek o dokonanie przeszukania pomieszczeń; współpraca z Policją, organami opieki społecznej lub przedstawicielami innych instytucji; powtarzalność czynności przymusowego odbioru a dobro dziecka.

Adresatami tego szkolenia są zawodowi kuratorzy rodzinni.

Zaplanowane zostały dwie edycje tego szkolenia w limitach po 100 miejsc na edycję:

- KR6/25/1 - 13 października 2025 r.- online;
- KR6/25/2 - 17 listopada 2025 r.- online.

Rok 2026

Na 2026 rok nie ma jeszcze zatwierdzonego harmonogramu działalności szkoleniowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury⁴. W założeniach harmonogramu, uchwalonych przez Radę Programową Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, przewidziano kontynuację następujących szkoleń:

- *„Czynności z udziałem osoby poniżej 18. roku życia – rozpoznawanie syndromów krzywdzenia dziecka”*, którego adresatami będą sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami cywilnymi;
- *„Wysłuchanie małoletniego- aspekt psychologiczny”*, którego adresatami będą sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich zajmujący się sprawami cywilnymi;
- *„Ustalanie kontaktów z dzieckiem”*, którego adresatami będą sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami cywilnymi;
- *„Ustalanie pieczy naprzemiennej”*, którego adresatami będą sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz asystenci sędziów orzekających w tych wydziałach, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami cywilnymi;
- *„Szacowanie ryzyka zagrożenia dla życia lub zdrowia dziecka oraz rozpoznawanie symptomów krzywdzenia dziecka”*, którego adresatami będą zawodowi kuratorzy rodzinni;
- *„Rozstanie rodziców, kontakty i piecza naprzemienna – perspektywa dziecka i rodziców”*, którego adresatami będą zawodowi kuratorzy rodzinni oraz sędziowie orzekający w wydziałach rodzinnych i nieletnich;

---

⁴ §5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18 grudnia 2017 r. w sprawie sposobu i trybu opracowania rocznego harmonogramu działalności szkoleniowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury- Dz. U z 2017 r., poz. 2431.

- „Przymusowe odebranie osoby, pozostającej pod władzą rodzicielską lub opieką”, którego adresatami będą zawodowi kuratorzy rodzinni.

Minister Sprawiedliwości w ramach przygotowania harmonogramu działalności szkoleniowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury na 2026 rok zgłosił potrzebę przeprowadzenia szkoleń dotyczących m.in. następującej tematyki:

- Dziecko w sytuacji rozpadu rodziny i odseparowania od jednego z rodziców,
- Piecza naprzemienna w sytuacji ostrego konfliktu rodzicielskiego a kontakty z dzieckiem (konsekwencje opieki naprzemiennej dla sytuacji wychowawczej dziecka, czynniki istotne dla jakości jej funkcjonowania oraz funkcjonowania poznawczego, emocjonalnego i społecznego dziecka),
- Sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej.

W związku z opiniami i rekomendacjami organizacji międzynarodowych, wymienionych na wstępie niniejszej odpowiedzi, Ministerstwo Sprawiedliwości – Departament Kadr i Organizacji Sądów Powszechnych i Wojskowych w marcu 2024 roku zalecił wyeliminowanie pojęcia „*alienacja rodzicielska*” z działalności szkoleniowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Ad 4

W Ministerstwie Sprawiedliwości są prowadzone badania prawnoporównawcze w zakresie możliwości wprowadzenia w sprawach rodzinnych unormowań nakładających obowiązek na strony podjęcia rzeczywistej próby polubownego uzgodnienia kwestii związanych ze sprawowaniem opieki nad dziećmi (sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej, ustalenia miejsca pobytu, ustalenia kontaktów, rozstrzygnięcia o istotnych sprawach dziecka).

Trwają także prace legislacyjne nad projektem ustawy o mediatorach sądowych, akredytowanych ośrodkach mediacyjnych i Krajowym Rejestrze Mediatorów (UD237)⁵.

---

⁵ <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12400301>

Projekt ma na celu wprowadzenie standardów szkolenia mediatorów sądowych oraz stworzenie bazy wiedzy dla obywatela. Rejestr prowadzony w formie elektronicznej umożliwi obywatelom uzyskiwanie aktualnych informacji na temat mediatorów prowadzących mediacje ze skierowania sądu i posiadanych przez nich specjalizacji oraz kompetencji. Rejestr będzie bezpłatny i łatwo dostępny poprzez stronę internetową.

Po zakończeniu prac legislacyjnych związanych z wprowadzeniem Krajowego Rejestru Mediatorów oraz Akredytowanych Ośrodków Mediacyjnych do polskiego porządku prawnego będzie możliwe podjęcie prac analitycznych nad opracowaniem katalogu spraw, które mogą być obligatoryjnie kierowane na spotkania informacyjne lub mediacje.

Dodatkowo w ramach popularyzacji wiedzy o mediacji wśród obywateli pracownicy Ministerstwa Sprawiedliwości Wydział prowadzą profil „Mediacja” na Facebooku⁶ oraz Instagramie⁷.

Ad 5

Ministerstwo podczas opracowywania wszystkich projektów, a w szczególności tych społecznie wrażliwych współpracuje z organizacjami społecznymi, ekspertami oraz z Komisjami Kodyfikacyjnymi, zaś w zakresie problematyki poruszonej w interpelacji szczególnie z Komisją Kodyfikacyjną Prawa Rodzinnego.

Z wyrazami szacunku
Arkadiusz Myrcha
Sekretarz Stanu
/podpisano elektronicznie/

---

⁶ <https://pl-pl.facebook.com/mediacja.gov>

⁷ https://www.instagram.com/mediacja_gov_pl?igsh=OGwxMGJqdzR5anJ3